

הדרך היומית



עלון יומי ללומדי הדרך היומית י"ל ע"י מדרשית הדרך היומית פ"ח"

מסכת בבא בתרא - דף קסז קסח, א

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

עיונים על הדרך

מה ההבדל בין "אסמכתא" ל"תנאי"?

מבואר במשנה, אדם ששילם חלק מחובו והשליש את השטר ביד אדם שלישי, ואמר לו שאם לא יפרע את יתרת החוב עד תאריך פלוני יוכל להחזיר את השטר למלווה שיגבה כל חובו, לרבי יוסי השליש יכול לתת. לדעת רבי יהודה אינו נותן. ביארו בגמ' שנחלקו רבי יוסי ורבי יהודה אם אסמכתא קונה או לא. הרשב"ם צריך להשכיל מדוע לא נחשב את השלשלת השטר בידו של השליש ודברי הלווה לתנאי, אם לא אחזיר תחזיר ותו לא, ומה השייכות לדיני אסמכתא, ואף בחלק זה עסקנו בעיונים הדרך בבא מציעא קד.

ביאר רש"י (ב"מ ס' ד"ה אני אומר) "והא אסמכתא הבטחה בעלמא לטמוך על דבריו שאם לא ימלא דבריו יתן לו שוה מאתיים במנה". מבואר ברש"י שדורש אסמכתא זה התחייבות על דבר, שהמתחייב בטוח שיקיים את דבריו, וכדי לחזק את דבריו מבטיח דבר שאינו הגיוני, שיתן לו דבר ששווה מאתיים במאה, כל הענין שהתחייב לתת, זה לא מחמת שרוצה לתת, אלא זאת הבטחה בעלמא, היות ובטוח שלא יצטרך לקיים את ההבטחה. רש"י ביאר יותר את החלק של ההבטחה בעלמא רק כדי שחבירו יאמין לו. ברש"י בסנהדרין (כב, ב ד"ה קים לי) ביאר על זו הדרך, לגבי מפריחי יונים שחושב שיוכל להגיע לדבר מסויים ולכן מתחייב, אבל אין כוונתו לגמור את ההקנאה. הראשונים רוב ככל, סברו שאסמכתא לא קניא כיון שחסר בגמירות לדעת לקנין. וכן הרמב"ם בהלכות מכירה (יא) כתב כמה פעמים שאסמכתא לא קונה כיון שלא גמר בדעתו.

שואל הגרש"ש (שע"ז פ"ח), מה אכפת לנו אם לא גמר בדעתו, הרי עשה ואמר, מה שלא גמר בליבו אין לזה תוקף הלכתי מאחר ולמדנו דברים שבלב אינם דברים. באריכות דברים מביא שם הגרש"ש, היות וכל רצונו שלא יחול המעשה, לא חל, ואין זה דומה לפרשת תנאים שחל המעשה עם תנאי שיכול לבטל ולהגביל את החלות מלחול, אך באסמכתא כל מה שעשה זה ע"מ שלא יחול. ועיי"ש. (יש לדון מה ההבדל בין כל אסמכתא לדיני תנאי, תנאי מועיל ואילו אסמכתא לא קניא, אלא באופנים מאוד מסויימים. ובע"ה נאריך בזה (להלן))

בספר "נתיב בינה" (שיעורים על איזהו נשך להרה"ג ב. שרייבר שליט"א) האריך בסוללה של קושיות ותמיהות בשרשי דיני אסמכתא, נעלה מעט תמיהותיו ויסודו.

צריך להבין בשרש הנידון באסמכתא, מבואר בגמ' אילו ראה את הלווה ביום האחרון ששורה שיכר ורועה ואינו מתאמץ להשיג את הכסף כדי לפרוע את החוב, הרי הקרקע מוחלטת אצל המלווה ואין כאן אסמכתא שלא קניא, והדבר צריך תלמוד, מה בכך שעתה רואה את הלווה שאינו מתאמץ להשיג את הממון הנדרש, האם מחמת כך זה אומר שהיה קנין, המלווה קנה את הקרקע, הרי אם האסמכתא לא קניא, בזמן נתינת המעות חסר בקנין, חסר גמירות דעת לקנין, וכל השאר אינו צריך לעניין אותנו. אין מה שיגנה את הקרקע למלווה.

עוד צריך להבין בשרש הענין באסמכתא, לגבי פסולי עדות מבואר שאסמכתא זה כעין גזילה ועיין בזה סנהדרין (כז, ב) ומבואר ברש"י שם שאינו כגזול משמש חסר התורה. מבואר שם בר"ן היות ואין זה בצורת גזילה של "ויגזול את החנית מיד המצר", וצריך עיון טובא, הרי אם נוטל ממון ע"י אסמכתא, נוטל הוא שלא כדיון, האם כדי להיות גזול צריך לקחת באלימות, האם הנוטל ממון חברו בערמה לא נקרא גזול.

ביאר הנתיב בינה את סוגיית אסמכתא כך, בודאי שאין לומר שאסמכתא שהאומר הוא שקרן או לץ, שאינו מתכוון לתת גם אם יתברר שיתקיים המצב. בודאי שדעתו של אדם שמתחייב באסמכתא שאם יאיר הדבר יקיים את הבטחתו ויתן לרעהו את מה שהבטיח, אלא שהוא סבור באמת ובתמים שלעולם לא יגיע למצב הזה ולא יצטרך לתת, ולכן הסכים להתחייב באותה התחייבות, ואילו היה יודע שניתן להגיע לאותו מצב באמת לא היה מתחייב, אך התחייב, והתחייב באמת שיתן, רק חשב שלא יצטרך לתת.

והסיבה שאסמכתא לא קניא, על אף שהמתחייב כאמור התחייב באמת, יש לומר בג' אופנים, א. "אין משה קנין", הגדרת מעשה קנין שהוא המוכיח על גמירות דעת למכור את החפץ ולהכניסו לרשות הקונה וכו', כאשר עושה את האסמכתא הוא סבור שאין כאן מעשה המוכיח על קנין, נכון שאנו יודעים שאם יארע אותו מעשה, הוא התחייב לתת, אבל היות ולדעתו לעולם לא יגיע למצב שיצטרך לתת, אין כאן גמירות דעת לצורך מעשה הקנין. היות ובהלכות קניינים אנו לא צריכים מעשה שיוכיח לנו שיש גמירות דעת, אנו צריכים גמירות דעת לקנין, וזה חסר. ב. "חסרון בתמורה", זה דבר שמתחייב באסמכתא בא כנגד תמורה כל שהיא, עושה כך בעבור דבר אחר וכד', אם הוא מתחייב על דבר שלדעתו לעולם לא יהיה, אין את שווי התמורה הנגדית שצריך לקבל בעבור כך, ממילא לא מועיל מה שמתחייב. ג. "חסרון ברצון", אף אם נאמר שיש כאן מעשה קנין גמור (ואין את חסרון א' ו'ב), אבל בידוע לנו שהרצון לקנין טענות יסודו שהרי התכוון להקנות במצב שהיה ודאי לו שלא יהיה, והנוטל ממנו יש כאן לתא של לא תגזול.

מסקנת הגמ' בכמה מקומות בש"ס ש"ל דא"י לא קנה, אין החסרון רק ברצון, אלא יש חסרון בעצם מעשה קנין, שנעשה בעת עשיית האסמכתא.

מה שאמרו שמשחק בקוביא הוא כעין גזול, הוציא את ממון חברו במרמה, ביאר הר"ן בדעת רש"י שאינו כגזול כיון שלא כצורת מעשה הגזילה, הביאור, כיון

שלא החסרון באסמכתא שחסר ברצונו של המתחייב, הרי שמצד הקניינים אין כאן שום חשש, ובעצם החפץ שייך כבר למקבל, אלא מחמת חוסר הרצון, יש כאן איסור לא תגזול, אבל זה אינו כגזול הרגיל.

מדוע "תנאי" מועיל ואין בו חסרון של אסמכתא, א. דעת הרמב"ן (נדרים כז, ב) שחסרון של אסמכתא נאמר בתולה בדעת עצמו, אבל תולה בדעת אחרים הרי זה תנאי אם נעשה ככל הלכות תנאים. (עי' ברב המניח מכירה יא, ג). ב. הרמב"ן לפינו (קסח, א) הביא בשם רבנו משה הספרדי, שחסרון של אסמכתא נאמר ב"אתן" לעתיד, ותנאי מועיל כאשר התפיס כבר מהתחלה. ג. הרא"ש בנדרים (פרק ג ס' י) חסרון אסמכתא זה כאשר אמר בעומא, תנאי מועיל לא התנאים. ד. הרשב"א (ב"ב קמ, ב; וכן בחנין שמג; וברית"א נדרים כז, ב) אסמכתא לא מועילה כאשר בא לקנוס את עצמו. ותנאי בסתם מועיל. ה. במחנה אפרים (הלכות אסמכתא ז) כל דבר שנעשה הקנין במעכשיו אין חסרון של אסמכתא אף אם נעשה בצורה של תנאי.

אמר אביי, כאשר חותם על ניר חלק כדי שבי"ד ישוו את חתימתו, **לא יחתום** בסוף הניר שלא ימצאו אדם שאינו הנון ויכתוב למעלה חיוב וכו', **אלא יחתום** בראש הניר. **מעשה** במוכס שבא לאבי וביקש מאבי שיחתמו לו על דף חלק כדי שיכיר את חתימתו כאשר עוברים תלמידי חכמים במכס ומביאים שטר מאבי שיוותרו להם על המכס, **רצה אביי** לחתום לו אולם משך המוכס את הניר כדי שיחתמו לו בסוף הניר, **אמר לו אביי** כבר קדמו רבנן ואמרו שלא יחתמו בסוף הניר. **אמר אביי**, כאשר כתב שטר לא יכתוב בסוף שורה מ"ש"ש" עד "עשר", שבקל יכול לבוא לידי זיוף שיוסיפו את האותיות "ים", **נמצא** שמשלש יעשו שלשים, וכן ע"ז הדרך. **ואף אם הודתו** לכתוב בסוף שורה ויכתוב כמה פעמים את הסכום ובודאי לפחות פעם אחת יכתוב באמצע השורה, וילמדו מאותו מקום אף אם יזייפו את האחרים.

מכר שליש שדה לחברו והיה כתוב בשטר "שליש בפרדס שיש בינה", הקונה חסר מהאז "ב" המילה "בפרדס", ועשה ממנה "ו" **שהמשמעות** שמכר שליש מהגינה ואת כל הפרדס. **שאל אותו אביי** מדוע יש רווח בין ה"ו" למילה פרדס, כפתו והודה שזיף.

שטר שהיה כתוב בו שפלוני קנה את החלק של ראובן ושמעון אחי, היה להם עוד אח שקראו לו "אחי", **זיף הקונה** את השטר והוסיף "ו" לפני המילה "אחי" מעתה נראה בשטר שקנה את חלק "אחי", **זיף מוויזף שזיפו בו** את חתימתו לפני רב אחא, **כפתו** והודה שזיף את השטר. **שאל רבא את הויזיף** מובן שטר **מוויזף שזיפו בו** את חתימתו של רבא ורב אחא בר אדא, אמר רבא אמר זו חתימתי **אולם** מעולם לא חתמתי לפני רב אחא, **כפתו** והודה שזיף את השטר. **שאל רבא את הויזיף** מובן איך זייפת את חתימתי, אולם חתימתו של רב אחא קשה לזיף מחמת שידיו רועדות, **אמר לו** הנתיב ידי על ההבל הנמצא על הגהר שמחזיקים בו כאשר עוברים על הגהר, והחבל רועד. **וי"א** שאמר על הכלי ששואבים בו מים וכלי זה רועד.

מותר לכתוב כותבים נט לאיש, שהרי יכול לנרש בעל כורחה של האשה ואין צריך את דעתה לכתובת הגט וכו'. **וכן כותבים לאשה** שובר שקבילה את כתובתה, אף שאין הבעל נמצא לפינו. **אולם** הסופר והעדים צריכים להכיר את האיש והאשה (כמבואר בדברי אביי במסקנת הגמ', בתיבא אמר רב יהודה בשם רב שצריך להכיר את שם האיש בשט, ושם האשה בשובר. אולם שאלו שהרי יכול לתת לאשה אחרת וכו', אלא ביאר אביי בשם רב שבין בט ובין בשובר צריך להכיר את שניהם). **הבעל משלם** את שטר הסופר (בפשוטו דברי הרשב"ם הכוונה לו הגט והן על השובר). **מבאר** הגמ' כמה שגאמר "וכתבי". **ובזמן הזה נהנו** מהאשה משלמת את שטר הסופר, כדי שלא יעכב אותה, והיא נותנת לסופר אולם הסופר מנהה את הגט לבעל.

מותר לכתוב שטר ללוה אפילו שמו לוהו עמו. אף אסור לכתוב שטר למלווה שאין לוהו עמו. **הלווה משלם** את שטר הסופר, **והחידוש** שאף בביסקא המקבל משלם את שטר הסופר. **למכור כותבים** שטר למרות שאין הלוקח עמו, **אולם** לא כותבים ללוקח לבדו והלוקח משלם את שטר לסופר, **והחידוש** שאף אם מכר שדהו מחמת שהיא רועה אינו משלם שטר הסופר. **שטר יארוסין ונישואין** כותבים רק כאשר נמצאים לפינוי הבעל והאשה. **והנתיב** משלם את שטר של הסופר, **החידוש** אפילו בחתן תלמיד חכם שחן לחמיו לקרבו. **לא כותבים שטר התחייבות** להיות ארס או קבלן אלא כאשר נמצאים הפועל ובע"ה, **והפועל** משלם את שטר הסופר, **החידוש** בשדה שצריך להשאירה בורה תקופה.

כל שטרות של ביהור, בכל ביאה שהם שטרות שבי"ד כותבים את טענות בעלי הדינים. **ואבד ירמיה בר אבא** ביאה, שהכוונה לטטרות ובל"א, **זה בורר לו דין אחד, זה בורר לו דין אחד** וישניהם בוררים שלישי, **וכותבים שטר כל בחירת הדיינים (וכו') וכן** כל מעשה הבי"ד, כותבים רק מדעת שניהם. וישניהם נותנים את שטר הסופר. **לדעת רשב"י** כותבים ב' שטרות, **ומבאר הגמ'** שיכול לטעון ירצה שהשטר עם טענותיו יהיו אצל חברו שינסה למצוא פגם בשטר, **לכך** כותבים ב' שטרות לכל אחד.

כמבואר לעיל כותבים נט ושובר כאשר מכירים את הבעל והאשה, **ישבו רב ספרא**, רב אחא בר הונא רב אחא בר חיננא וישב עמהם אביי, **ושאלו** מדוע לא נחשפו לשני אנשים בזה. **אמר להם** רב אחא בר הונא בשם רב, שאנשים בעלי שם זהה באותו מקום אין מגרשים נשותיהם אלא זה בפי זה. **ושאלו** מדוע נחשפו שילך אדם לעיר אחרת ויאמר ששמו שם אחר ונמצא שגירשו לבסוף שלא בשמו, **אמר להם** רב הונא בר חיננא בשם רב, אם החזיקו אותו בשם אחר במשך ל' יום אין חוששים שאין זה שמו האמיתי. **ואם לא החזיק עדיין, אמר אביי** קוראים לו באופן פתאומי ורואים אם הוא עונה לשם. **לדעת רב בובי** אין זה פתרון כיון שרמאי זהיר ברמאותו. **שהיא שוברה** שהיה חתום עליו רב ירמיה בר אבא, **ובאה האשה** הכתובה בשובר ואמרו לרב ירמיה, שהיא מעולם לא ביקשה ממנו לחתום על שובר. **אמר לה רב ירמיה** אף אני אמרתי לעדים שאין זו האשה שבאה לפינוי, ואמרו לו שהאשה הוקינה וקולה נעשה בוגר ולכן איני מזהה אותה. **אמר אביי**, אמנם אמרו חז"ל כיון שהגיד שוב אותו חזון גניד, אולם תלמיד חכם כרב ירמיה אין דרכו לדקדק בהכרת נשים, ונאמן לומר שטעה. **עוד מעשה** בשובר שהיה חתום עליו רב ירמיה בר אבא, ואמרו האשה איני זאת הכתובה בשובר, אמר לה רבי ירמיה זה כן את. **אמר אביי** למרות שאין דרכו של תלמיד חכם לדקדק בהכרת נשים, אולם אם אומר שדקדק נאמן. **עוד אמר אביי**, תלמיד חכם ההולך לקדש אשה, יקח עמו עם הארץ כדי שלא יחליפו לו את מי שרוצה לקדש.

אדם ששילם חלק מחובו והשליש את השטר ביד אדם שלישי, ואמר לו שאם לא יפרע את יתרת החוב עד תאריך פלוני יוכל להחזיר את השטר למלווה שיגבה כל חובו, לרבי יוסי השליש יכול לתת. לדעת רבי יהודה אינו נותן. **נחלקו רבי יוסי ורבי יהודה** אם אסמכתא קונה או לא. **ר"ל אמר בשם רבא בר אבוה** בשם רב שהלכה כרבי יוסי שאסמכתא קונה. **כאשר באו** הלכות אסמכתא לרבי אמר, מה אעשה שלמדנו מדברי ר' יוחנן שר"ח אסמכתא לא קונה. **ונקטת הגמ'** שאסמכתא לא קונה.